

Társadalmi elvárások: norma és „deviancia”

A hagyományos és az adaptált bábaszerep egymáshoz való viszonya egyazon falu társadalmában

„Nyilvánvaló, hogy a legősibb idők óta, amióta csak kialakult a falu-élet, tökéletesen szabályozva van a szaporodás is”.

(Móricz Zsigmond)¹

Mielőtt a konkrét adatok feldolgozásába kezdenék, fontosnak tartom megemlíteni néhány definíciót a születésszabályozásnak erről az igen elterjedt, régóta ismeretes formájáról, a magzatelhajtásról.

Amint a cím is utal rá, két jelenséget vizsgálok, pontosabban e két jelenség egymáshoz való viszonyát. Ebben az esetben természetesen az egyik oldalon adatközlőm (a bábaasszony) áll, aki szakmai életrajzával a normaszerepét képviseli; a másik oldalon pedig a „deviáns” tevékenységet folytató öregasszony, akinek kapcsán az általam adaptáltnak nevezett bábaszerepet mutatom be.

Nem kis jelentősége van az idézőjelnek sem, ugyanis a „deviáns” terminus csupán bizonyos megítélés szerint rendelkezik pejoratív jelentéssel; a falusi társadalom véleménye és közfelfogása alapján ez az idézőjelbe tett *deviancia* – fogalom a norma terminussal szinonim jelentésűvé válik/válhat. Az idézőjelnek tehát a jelentés árnyalásában, a dichotóm jelentés meglétének jelzésében van szerepe. Az elemzés során mindkét problémára igyekszem rávilágítani olyannyira, hogy ezek a jelentésárnyalatok is kikristályosodjanak és egy átfogó kép alakuljon ki a falu (Sarmaság) társadalmának elvárásai és az ezeknek az elvárásoknak való megfelelni tudás/akarás között fennálló viszonyrendszerrel.

¹ Móricz 1959. 7–8.

A mottó folytatásaként Gémes Balázs megjegyzését² idézem: „... a néprajzi antológiák és történeti adatok alapján valószínűnek vehetjük a születésszabályozás ismeretét és gyakorlatát a honfoglalás idejére”, ráadásul „az 1500-as évektől írásos adataink vannak a magzatelhajtás általános ismeretére”. A terhesség elleni védekezés, a magzatelhajtás tehát igen ősi gyakorlat az egész magyarság körében.

A parasztság tudása ilyen téren maga szerezte, maga tapasztalta tudás, félelmei viszont hatványozottak: Istentől, a haláltól, a törvénytől, a szégyentől fél.

Deáky Zita a magzatelhajtás fogalmát a születésszabályozás egyik formájaként definiálja,³ amely sokáig a legelterjedtebb és legelfogadottabb módszerként élt a gyakorlatban. Egy másik meghatározás a magzatelhajtást „a nem kívánt vagy titkolt terhesség megszakításának”⁴ tartja.

A néprajztudomány a magzatelhajtást az erkölcsi töltésű szokások legtakartabb rétegeként tartja számon, amely alatt nehéz meghatározni a tényleges gyakorlatot. Talán ezzel magyarázhatom a gyűjtés folyamán felmerült nehézségeket, amelyek főképp a tudott, de titkolt vagy szégyellt, szinte tabuszerű „jelenségről” való nem-beszélésben, illetve a vele kapcsolatban kifejtett, többnyire elutasító, elzárkózó magatartásokban nyilvánultak meg.

A gyűjtést (ehhez az anyaghoz) Sarmaságon végeztem, kérdőíves és interjú módszer segítségével. Az „eset” főszereplője egy 1986-ban elhalt öregasszony, aki terhesség-megszakításokat végzett annak ellenére, hogy nem volt semmiféle szakmai felkészültsége. A nénit Erdei Erzsébetnek hívták (lánykori nevén Kovács Erzsébet) és a férjétől örökölt egy megkülönböztető nevet is (Géci), ami tulajdonképpen azonosítója és megbélyegzője lett az idők folyamán (Géciné). Ő abba az „idős asszonyok” kategóriába tartozott, amelyről Gémes Balázs a következőket állapítja meg: „... a magzatelhajtás fő gyakorlói nem a bábák voltak...”, mivel ők egészségügyi képzésben részesültek, „... hanem azok az idős asszonyok, akik minden képzés nélkül ... vezették a szüléseket,

² Gémes 1959. 10.

³ Deáky 1996. 122.

⁴ Németh – Tátrai 1977. 488.

egy-egy adott közösségen belül részt vettek minden női baj kezelésében...”⁵ Ezeket az oktatás és engedély nélkül tevékenykedő idős asszonyokat paraszt- vagy kontárbábáknak nevezi a szakirodalom.⁶

Sarmaság ún. „kontárbábája” (Erdei szül. Kovács Erzsébet) a törvény értelmében illegálisnak számító tevékenységéért, illetve ennek következményeiért (amelyek nem egy esetben fatálisak voltak) két alkalommal került bíróság elé. Az I. per 1971-ben, a II. per 1974-ben zajlott a sarmasági Kultúrotthonban, nyílt tárgyalások formájában.⁷

Mielőtt azonban a tulajdonképpeni „esetet” leírnám, adatközlőm (Szabó Erzsébet, a hivatásos bábaasszony) vallomásának vizsgálatát is fontosnak tartom, ugyanis ő az a bizonyos másik pólus, amelynek viszonylatában tárgyalom ezt a problémát. A Géciné-féle magzatelhajtásról tehát adatközlőm a falu jelenlegi bábájaként a következőket meséli: *„Régen is voltak ilyen avortok... Volt egy öreg néni, idevaló volt és az foglalkozott ilyen empirikus avorttal: valami gyökeret tett fel a méhnyakba (valami petrezselyemszerűség), amiket ő tudta pontosan, hogy hol kell ásní, de már meghalt a néni ... Az anyák csináltak egy ilyen «septicemie»-t – megfertőzött a vérük, teljesen megfertőzött. Mert mikor azt a gyökeret feltette – mert már elmondták azok, akik megmaradtak, mer elmondják, ha olyan jó passzba kapod őket – ... tehát, hogy ők mentek a nénihez... Tehát elmegy a terhes anya a nénihez, az megpucolja azt a gyökeret s akkor felteszi a méhbe s köt rá egy madzagot kívül, s akkor azt kívül hagyja. Egy pár napig fent tartják a méhbe, utána kihúzzák. De addig a pár napig, ameddig a méhbe volt, az teljesen befertőzte belül a méhit és a vérit a hölgynek. És akkor már irtó nehéz volt megmenteni.”*⁸ Ez annak a szakmailag beavatott bábának a véleménye, aki a történeteknek csupán „közvetett” tanúja volt, ugyanis sok esetben neki kellett megoldani a beavatkozást követő komplikációkat. Ő tehát

⁵ Gémes 1987. 24.

⁶ Deáky 1996. 124.

⁷ A peranyagok kivonatához a zilahi Megyei Ügyészség levéltárában jutottam hozzá.

⁸ Szabó Erzsébet, 55 éves.

amellett, hogy szem- vagy fültanúk vallomásaira, illetve az áldozatok beszámolóira támaszkodik, a tulajdonképpeni módszerekről csupán a diagnózisok alapján rekonstruálja az ún. magzatelhajtási „gyakorlat” mozzanatait. Megfigyelésem és tapasztalatom, hogy adatközlőmnek ezzel a témával kapcsolatban nincs konkrét állásfoglalása. Amint a fenti szövegrészből is kiderül, ő nem minősíti, nem ítéli el az öregasszony tevékenységét, az alkalmazott módszert, csupán elmondja a részleteket, a munkafolyamatot. Közben pedig figyel arra, hogy magyarázata szakszerű és ugyanakkor a laikusok számára érthető legyen, minduntalan hangsúlyozva az ő szerepét ezeknél az eseteknél.

A magzatelhajtásról és az öregasszonyhoz folyamodó személyekről pontos információkat szolgáltat a peranyag. Itt azonban nem az a célom, hogy bizonyos személyek azonosságát fölfedjem, esetleg cselekedetüket, elhatározásukat minősítsem, bűnösségük vagy büntelenségük mellett érveljek. Ezt az esetet nem kívánom erkölcsi problémaként értelmezni, és főképp nem a saját nézőpontom alapján tárgyalni. A viszonyulásokat, a kapcsolatrendszereket figyelem csupán, azokat a „válaszadási módokat”, esetleges válaszlehetőségeket, amelyek a társadalmi elvárásokra való reakcióként születtek.

A bírósági végzés alapján a tulajdonképpeni magzatelhajtási módszernek és folyamányának a leírása a következő⁹: „1970. június 25-én a fent megnevezett Varga Barbara, miután férjét, Varga Jenőt előzetesen elküldte a vádlott Erdei Erzsébethez, 17 óra tájban ő maga elment a vádlott lakására azzal a céllal, hogy abortuszt idéztessen elő. A vádlott ilyen körülmények között előkészített egy pálcát, amely egyfajta gyökérből származott és amelynek az egyik végét kihegyezte, a másikra pedig egy fehér gyapjúfonalat erősített. Ezt a pálcát behelyezte a Varga Barbara méhében. A vádlott utasításokat adott Varga Barbarának a tennivalókra vonatkozóan, hogy miután megjelenik a vér, vegye ki a méhből a pálcát és ezután be is indul az abortusz. 1970. június 26. délutánján Varga Barbara enyhe vérzést észlelt és ennek következtében eltávolította a méhébe helyezett pálcát és várta, hogy bein-

⁹ A két peranyagból idézem a román nyelvű szövegek magyar fordítását.

duljon az abortusz. Így várt 1970. június 27 estig, amikor elkésredésében, hogy az abortusz nem indul be, ismét elment a vádlotthoz, aki ezennel egy hosszabb pálcát helyezett fel annak méhébe és figyelmeztette, hogy ha a vér nem távolítja el a pálcát, ismét kiveszi azt.

Mivel a pálcá felsértette és befertőzte a méhfalat (iritáló hatásából adódóan), 1970. június 30-án Varga Barbara nagyon súlyos állapotba került, és ez volt az ok, ami miatt ismét elküldte a férjét a vádlott lakására, hogy segítsen rajta, vegye ki a pálcát. 19 óra körül a vádlott megérkezett Varga Barbara lakására és eltávolította a pálcát. Azonban látva annak súlyos állapotát, gyorsan el is távozott, félve a következményektől.

Ilyen körülmények között, ugyanazon a napon 11 óra körül Varga Barbara elveszítette a hímnemű magzatát, amelyet férje egy éjjeliedényben az ágy alá helyezett. Időközben Varga Barbara állapota súlyosbodott, ennek következtében 14 óra körül értesítették a sarmasági körorvost. Rövid időn belül jelentkezett az orvos felesége, Dr. Maludy Judit, aztán annak a férje is, Maludy László, aki látva Varga Barbara állapotát, intézkedett annak a somlyói, majd a kolozsvári kórházba való elszállítása érdekében. Az orvosok megállapították, hogy Varga Barbara az előidézett abortusz következtében gyulladós, fertőzött állapotba került. Ilyen körülmények között már nem tudtak rajta segíteni, csupán sürgősen elszállítani a kórházba. A kolozsvári kórházban Varga Barbara 1970. július 2-án meghalt.”¹⁰ Ez a terhesség-megszakítási/magzat-elhajtási módszer nem kevés halálos áldozatot követelt. Ilyen körülmények között Erdei Erzsébet (a vádlott) többszörösen bűnösnek találtatott: az anyagi haszonért való abortuszvégzésért 2 év börtönbüntetésre, a tulajdonképeni illegális abortuszvégzésért pedig 6 év szabadságvesztésre ítélték. Korára való tekintettel azonban felfüggesztett büntetést és rövid ideig tartó szabadságvesztést kapott.

Az 1971-es végzésnek két elítélte volt. Az egyik az eset főszeplője, Erdei Erzsébet, a másik pedig egy L. E. nevű asszony, aki szintén terhesség-megszakítási kérelemmel folyamodott az öreg-

¹⁰ Saját fordítás az 1971-es peranyagból.

asszonyhoz, csakhogy a beavatkozás szerencsésebb kimenetelű volt az ő esetében. A törvény értelmében ő is bűnösnek számít, mivel ilyenfajta illegálisnak minősülő szándékkal kereste fel a vádlottat. „1970 júliusában L. E., miután észrevette, hogy terhes, felkereste a vádlott Erdei Erzsébetet, akivel megegyezett, hogy elmegy a lakására és elvégzi a megfelelő beavatkozást a terhesség megszakítása érdekében. Annak a bizonyos pálcának a felhelyezése 200 lej ellenében történt. Néhány nap múlva L. E. állapota súlyosbodott, amelynek következtében elszállították a somlyói kórházba, ahol megfelelő kezelésben részesült.” Terhesség-megszakítási kérelméért, illetve kísérletéért 1 év szabadságvesztéssel fizetett, amelyet felfüggesztettre enyhítettek állapotára való tekintettel. Ugyanis L. E. annak érdekében, hogy elkerülje a börtönt, igyekezett ismét teherbe esni. L. E. a következőképpen emlékezik a 30 éve történt eseményekre: „Hát igen, ő (Erdei Erzsébet) ajálta fel magát, hogy hát ott jártam az állomás körül és úgyhogy... nehéz sorsba volt a családjuk, mert ő nagyon sokat rendezett meg, nem csak ingemet, csak én vagyok, aki megmaradtam. Száz közül egy, aki megmarad. A Jóisten ingemet is úgy akarta, hogy megmaradjak. (...) Folyt az ügyem osztán egy esztendeig. Azután lezáródott, de senkit nem tettek olyanak, mint ingemet. Mer akkor jött be az új törvény, hogy ki kellett álljanak az egész, akit elítéltek. Elítélő napon voltam, az öreg mama el volt zárva, a sarmasági kultúrba ott ült a rendőrség közt... azok mai napig is haragusznak rám, az a család (az öregasszony lányai), holott tudjuk, hogy az ő anyjuk nemcsak engemet, nem egyet s nem ebbe a rendszerbe... (...) terhes lettem újra, csak meglett a kisebbik fiam, tehát a harmadik gyereket csak megadta a Jóatya, csak megbüntetett és én ezér nagyon sokat bűnhődtem.”¹¹ A szégyennek és a lelkiismeret-furdalásnak, annak a bizonyos tradicionálisan kódolt istenfélésnek a hatalma ez. Talán a törvénykezésnél, a börtönnél is nagyobb büntetésnek számított az, amikor egy egész falu elé ki kellett állni és vállalni a bűnös cselekedetet.

Az 1974-es végzés elítélte Erdei Erzsébet, akinek tevékenységéről és főképp az ezért járó fizetségről bővebb információt nyújt

¹¹ L. E. vallomása.

ez a peranyag: „... Az áldozat, Dari Erzsébet kérésére, aki terhes volt, a vádlott elment ennek lakására, ahol egy kb. 10 cm-es pácát faragott és azt behelyezte a méhüregbe. Ezután a vádlott az áldozattól egy kenderlepedőt, egy asztalterítőt és két törülköződőt kap, valamint 300 lejt.”¹²

De mielőtt a deviancia problémájával foglalkoznék, érdekesnek és szükségesnek tartom a „gyakorlat” szegmentumainak leírását. A bemutatást L. E. vallomására, adatközlőm szakmai véleményére és a „faluvéleményre”, valamint a két peranyagra alapozom. A magzatelhajtás mozzanatai tehát időbeli egymásutánban a következők:

1. A terhes anya kéri az asszony segítségét:

„... elmondták azok, akik megmaradtak, hogy ők mentek a nénihez, a néni megmondta a bíróságon, hogy nem ment senkinek a házához, hanem hozzá mentek. S hogy ő nem hibás. Hát persze, mért nem jöttek énhozzám. Mert ha én refuzálok máma és holnap is mindenkit, akkor nem is próbálnak többet.”¹³;

„...tudták a faluban mindig, hogy ez a Géciné foglalkozik ilyesmikkel... a haláleset után is fordultak hozzá,... más faluból is jártak hozzá”¹⁴;

„Mondjuk, nekem feltűnő volt, mikor ott laktam náluk (Géciéknél szolgált – vigyázott a tehenekre), hogy a sarmasági fiatalasszonyok csomaggal, kosárral felpakolva mindig látogatták az öregasszonyt. Én olyan kicsi 12–13 éves legényke voltam és később jöttem rá, hogy mér jönnek az asszonyok”¹⁵;

„Férfiak is jártak hozzá, hogy megbeszéljék a feleségeik dolgait.”¹⁶;

„Sarmaságon eladta a házat, mert ott drága volt és a Parton (ez egy tanyaszerű település) csinált egy kis házat ócsun. Parton

¹² Saját fordítás az 1974-es peranyagból.

¹³ Szabó Erzsébet, 55 éves.

¹⁴ Irma néni, 69 éves.

¹⁵ Béla bácsi, 43 éves.

¹⁶ Eszti néni, 53 éves.

sokáig laktak. ... Például gy cigányasszonyt láttam, hogy hozzá jött. Kereste Erdeinét, de hát mi nem tudtuk, hogy miért.”¹⁷;

„Azt mondja nekem: te – asszonya – te nem vagy állapotos? Nem vagy terhes? Há, mondom, dehogynem! Hát mi a fenének hurcolod el – asszonya – gyere, elrendezem én, senki nem tudja meg.”¹⁸ Íme egy példa arra is, hogy nemcsak a terhes anyák mentek hozzá, hanem ő is próbálta rábeszélni az asszonyokat, próbálta befolyásolni a döntésben.

2. A beavatkozást megelőző előkészületi cselekvések:

• A gyökér beszerzése

„...míg a Parton laktak, ott fedezte fel ezt a gyökeret és onnan ásta. Csak ő tudta, hogy hol lelhető. Amikor beköltöztek Sarmaságra, akkor is a Partra ment gyökérért. Személyesen ment gyökeret ásni, soha nem küldött senkit.”¹⁹

• A gyökér megtisztítása és előkészítése

„...megpucolja a gyökeret... s köt rá egy madzagot.”²⁰
 „... és akkor egy vékony gyökeret (mint egy ceruza) – már nem tudom, milyen gyökér volt – ... ő aztat elkészítette, ott volt egy spájza, ódalhelyen s aztat megszanitárszeszte vagy valamit tett rá. S így kötött rá a végire egy madzagot...”²¹

„... A vádlott, az abortusz beindítása érdekében előkészített egy pálcát egyfajta gyökérből, amelyet az egyik végén kihelyezett, a másik végére pedig egy fehér gyapjúfonalat kötött...”²²

„Az ügyészségi-orvosi vizsgálat jelentése szerint a terhességet mechanikus eszközökkel/módszerekkel szakította meg (például: orsó, hegyes botocska).”²³

3. A tulajdonképpeni beavatkozás:

„... s akkor felteszi a méhbe és a madzagot kívül hagyja.”²⁴

¹⁷ Erzsike néni, 71 éves.

¹⁸ L. E., 60 éves.

¹⁹ Szabó Erzsébet, 55 éves.

²⁰ Szabó Ezsébet, 55 éves.

²¹ L. E., 60 éves.

²² 1971-es peranyag (saját fordítás).

²³ 1974-es peranyag (saját fordítás).

„... a lakásba csinálta, úgyhogy az anyát felfektette az ágyra és feltette neki a gyökeret.”²⁵

„... fehér mályvagyökeret tett fel az asszonyoknak – legalábbis így mondták mások.”²⁶

„Otthol a lakásán. Hát én nem láttam. Hát annyi volt, tetszik tudni, hogy egy alkalomkor, amikor bementem – egy alkalomkor, mikor mentem Somlyóra, még avval elmentem Somlyóra is –, na, jöjjenek, aszongya és kuporodjak le, annyi volt. És akkor alulról – én guggoltam, ő nem látta az én testemet, én se az ő kezit se – és akkor egy vékony gyökeret (...) ... nem láttam, na annyi volt, hogy így feltette ni. Én lekuporodtam, azt mondta, kuporodjak le, na nem látta az én testemet...”²⁷

4. A fizetség:

„... falusi dolgokat vittek: tyúk, meg ami volt a ház körül...”²⁸;

„Hát biztos fizettek, mert semmit sem csinálnak ingyen.”²⁹;

„Jól kereshetett ezzel a mesterséggel, mert végül sikerült a Part-ról visszaköltözniük a faluba, Sarmaságra.”³⁰

„Ő, keveset, nem fogadott el majdnem semmit.”³¹

„Ilyenformán 1968 tavaszán, a vádlott abortuszt idézett elő a sarmasági J. Gy.-nek 500 lej fizetség ellenében; 1969 májusában abortuszt idézett elő a szintén sarmasági K. Á.-nak, akitől 500 lejt kapott; 1970. szeptember elején megpróbált abortuszt előidézni Sz. K.-nak, azonban eredmény nélkül. 1970 júliusában abortuszt idézett elő a lompéti L. E.-nek 200 lej ellenében.”³²

²⁴ Szabó Erzsébet, 55 éves.

²⁵ Irma néni, 69 éves.

²⁶ Erzsike néni, 71 éves.

²⁷ L. E., 60 éves.

²⁸ Béla bácsi, 43 éves.

²⁹ Eszti néni, 53 éves.

³⁰ Irma néni, 69 éves.

³¹ L. E., 60 éves.

³² 1971-es peranyag (saját fordítás).

5. A beavatkozás következményei és az öregasszony magatartása ezekkel szemben:

„Mikor csinált ilyen stikkeket, nem tudta azt senki, mert ő elment, elhúzta a csikót a faluból.”³³

„...a sógornőm halt meg. Ő csinált véle valamit, hozzápiszkált és befertőzött... állítólag volt nála az asszony akkornap is, mikor meghalt... s akkor meglátták a szomszédok.”³⁴

„Azt mondták, hogy kész, ez itt van, két-három nap alatt a gyerek kiment. Be is indult, vérzett és ki is jött, de mire a gyerek kijött vagy meghalt, vagy valami lett vele, addigra az anya teljesen befertőzött.”³⁵

„... mindeniknek a veséje mondta fel a szolgálatot, leblokkáltak. S aztán befertőzött.”³⁶

„... és akkor lefeküdtem és nagyon beteg lettem. S mindig kerestem a madzagot, de – hogy mondjam – a testrész körül már nem tudtam azt megkapni. Nehéz sors volt az... ez a szombat... S megindult a vér, de az a gyökér kellett volna, hogy kijöjjön. De nem jött ki és bennem volt hát majdnem két hétig...”³⁷

„A vádlott által előidézett abortusz halálos következménye a felülfertőzöttségnek tulajdonítható.”³⁸

A fenti vázlat tulajdonképpen csak magát a terhesség-megszakítási gyakorlatot írja le és az utolsó pontban érintőlegesen vázolja a deviánsnak a történésekhez való viszonyulását.

Az alábbiakban összevetem a tudományos következtetéseket és egyéb gyűjtések tapasztalatait a saját anyagommal. Ezáltal tulajdonképpen bizonyos következtetéseket vonok le, és ezeket megfeleltetem a vizsgált születésszabályozó módszer (mint gyakorlati eljárás) szegmentumainak.

1. Deáky Zita szerint az ilyenfajta magzatelhajtást végző laikusokhoz való fordulásnak kétféle indítéka, illetve esete van: egyrészt, ha a megesezt lányra a család, a falu, a társadalom megveté-

³³ Erzsike néni, 71 éves.

³⁴ Eszti néni, 53 éves.

³⁵ Szabó Erzsébet, 55 éves.

³⁶ Eszti néni, 53 éves.

³⁷ L. E., 60 éves.

³⁸ 1971-es peranyagból (saját fordítás).

se, kiközösítése várt, akkor valóban egyetlen lehetőségnek tűnt az eset meg nem történtté tétele; másrészt, ha egy sokgyermekes család már nem tudott több gyermeket vállalni, és a férj is zaklatta az asszonyt a szülések miatt, segítségnek vélték az abortuszt.³⁹ Ez utóbbira jó példa az a tény, hogy Gécinéhez még a férfiak is eljár-
tak, az ügyben érintett és közbenjáró felekként. Tehát a magzatel-
hajtás hozzátartozott a közösségek belső problémájának meg-,
illetve feloldásához. Ilyen értelemben segítségnyújtási szolgálta-
tásként is minősíthető.

2. A nem kívánt terhesség, a magzat elhajtásának szándéka rendkívül sokféle változatát hozta a magzatelhajtó szereknek és módoknak. Ezek részbeni ismerete hozzátartozott az asszonyi közösség tudásához ugyanúgy, mint a szülés; az alapismereteket belenevelődés, hallomás útján szerezte meg. Géciné esetében ez utóbbi érvényes, ugyanis a családban senki nem üzött még ilyen-
fajta „mesterséget”: *„Ezt valakitől csak tanulhatta, de hogy ki-
től...”*⁴⁰. A *Néprajzi Lexikon* a magzatelhajtás többféle eljárása kö-
zül legfontosabbakként a következőket említi: abortív főzetek, a
terhes asszony túleröltetése, fürdés, gőzölés, valamint a primitív
művi beavatkozások, amelyeket a falu specialistái végeztek, de
ugyanezen műveleteket önmagukon is végrehajtották a terhüktől
szabadulni akaró asszonyok (például gyökeret dugtak a hüvely-
be).⁴¹ A Géciné által „kifejlesztett” és alkalmazott módszer az utol-
só kategóriába sorolható be. Ugyanakkor a Balázs Lajos categori-
zálása⁴² alapján ez a „gyökeres” módszer a drogos növényeket
használó eljárások csoportjába sorolható.

3. Ezeket a tiltott beavatkozásokat kötelező módon titokban
kellett tartani: ebben az esetben a beavatkozást végrehajtó sze-
mély és a beavatkozást igénylő között – bizonyos értelemben –
egyfajta titoktartási szerződés jött létre, amelyet a falu íratlan er-
kölcsei szabályai irányítottak: *„Hát csak na, titkolni kellett, mer-
aszonta az öregasszony, hogy szó se legyen róla, hogy az életbe*

³⁹ Deáky 1996. 125.

⁴⁰ Erzsike néni, 71 éves.

⁴¹ *Magyar Néprajzi Lexikon*. 1987.

⁴² Balázs 1999. 127.

*valakinek arról mondjak el.*⁴³ Ilyen körülmények között mindkét személy magatartása deviánsnak számított egy tradicionális faluközösségben, ahol a törvény és az egyház, valamint az erkölcs szigorú dominálja a közösségi „élet folyását”. Erre azonban még visszatérek.

4. Deáky Zita megállapítása alapján e módszerek gyakorlásának egyik oka éppen az volt, hogy megfizették.⁴⁴ És ezzel pótolták – például a bábák – szűkös jövedelmüket.

5. Az ilyenfajta beavatkozásoknak tragikus következményei voltak mind az anyára, mind az elvégző személyre nézve. A törvény szigorúan büntette: az anyát is elítélték, hogy ilyen eljárásokhoz folyamodott. Erősebb befolyása, mélyebb hatása volt azonban az egyházi tiltásoknak és a hatásukra kialakult hiedelmeknek az anyákra és a magzatelhajtásra vállalkozó személyekre.⁴⁵

A Géciné-féle módszer elterjedése főképp azt a periódust jellemezte, amikor tiltott volt az abortusz: minden gyermeket meg kellett szülni. Ez a '89 előtti abortusztilalom számtalan házi fogamzásgátló és abortív praktikát aktualizált.

Az érdekes ezzel az esettel kapcsolatban az, hogy miként viszonyult a falu az öregasszonnyal kapcsolatos ún. „devianciához”, miként viszonyult a hivatalos bába, a család, a hozzátartozók stb.

Ezt a problémát a maga komplexitásában kell vizsgálni. A társadalmi elvárások ugyanis kétélűek: egyrészt igénylik az effajta szolgáltatásokat (ez az álláspont a szükség, az inadekvát környezet, családi háttér stb., a nem megfelelő anyagi körülmények kényszere következtében fogalmazódik meg), másrészt elítélik a terhesség-megszakítást végző személyt és a hozzá folyamodókat (ebbe belejátszik a tradíció diktálta erkölcsi normák mindenáron való megtartásának kényszere). Ennek következtében a falubeliek között több tábor alakult ki: vannak, akik elítélik az öregasszonyt (aki gyilkosnak minősül a magzatot élőlényként értékelő felfogás alapján); vannak, akik közömbösen viszonyulnak a problémához, tehát nem tartják büntetendőnek, inkább az élethez tartozónak

⁴³ L. E., 60 éves.

⁴⁴ Deáky 1996. 127.

⁴⁵ Uo. 138.

vélik; mások pedig az öregasszonyhoz folyamodókat ítélik el, mert véleményük szerint senkit nem kényszerített ennek a beavatkozásnak az elszenvédésére, önmaguktól vállalták. Ugyancsak ők úgy tartják, hogy ez a fajta gyakorlat is lehet egy megélhetési mód, ún. szakma (nagyon sarkított megnevezéssel), amely az egzisztencia megteremtését teszi lehetővé.

A vélemények különbözősége az életkoron kívül attól is függ, hogy ki milyen kapcsolatban állt az öregasszonnyal, mennyire ismerte, esetleg volt-e valamilyen viszonyban (rokon, baráti stb.) az áldozatokkal. Az interjúk során kiderült, hogy azok a személyek, akiknek valamilyen hozzátartozójuk vált az „öregasszony praktikájának áldozatává”, egyértelműen az elkövetőt hibáztatják még most is, és nem gondolnak arra, hogy esetleg a hozzá folyamodó is bűnösnek minősíthető. Az öregasszonnyal és ún. áldozataival semmilyen kapcsolatban nem levő személyek (ezek a kívülállók) nem sarkítják le ennyire a problémát, és ők már érzékelik azt a kétoldalúságot, amely az ismertett cselekvést (gyakorlatot) jellemzi.

Adatközlőm, Szabó Erzsébet szakmai beavatottként az öregasszonyt csupán a szakmára nem jellemző, ezen a területen megengedhetetlen, nem higiénikus, primitív módszeréért marasztalja el. Erkölcsileg nem minősíti ezt a gyakorlatot, noha a terhesség-megszakítást egyértelműen gyilkosságnak tartja. Ez a meggyőződése azonban saját szakmáján belül érvényesül szigorúan: ő nem vállalkozott soha ilyenfajta beavatkozások elvégzésére. A norma megtestesítője ő, az ideális bábaasszony, aki az esetleges komplikációknak csupán helyrehozója, de nem előidézője.

Az öregasszony – a törvény értelmében – a devianciát képviseli, a társadalmi elvárások függvényében azonban egyáltalán nem ennyire egyszerű a kategorizálás. Ezek az elvárások ugyanis tartalmaznak olyan – a falu erkölcsi normáiba ütköző, de ugyanakkor szükségletként tételeződő – igényeket is, amelyekre válaszként deviánsnak minősülő praktikák születnek. Ilyen értelemben a deviancia határát súrolja minden olyan cselekedet, amely eltér a normálistól, vagyis attól, amit a hagyományos falu értékrendszere normálisnak tart. A varázslások, a szemmelverések, az átkok, a jóslások mind-mind a deviáns gyakorlat részei ebben az értelemben – ugyanakkor szervesen illeszkednek bele a falu életébe, életvitelébe, hagyományaiba.

Véleményem szerint a terhesség-megszakítás egy olyan szükségmegoldásnak is felfogható, amelyet a társadalom igényel annak érdekében, hogy a belső egyensúly ne bomoljon meg. Mivel a születésszabályozás egy formája ez a gyakorlat, az erre irányuló elvárások tulajdonképpen a demográfiai egyensúly megőrzését célozzák. A politikai nyomás, a törvénykezés értelmében ez a gyakorlat valóban deviánsnak minősül. De a törvény és a falu normarendszere néha igencsak eltávolodik egymástól. Erre jó példa a fent tárgyalt eset.

A terhesség-megszakítás mindaddig, amíg igény van rá, nem számít deviáns beavatkozásnak, illetve cselekedetnek. A falu bábájának normaszzerű viselkedéséhez hasonlóan az Erdei Erzsébet által alkalmazott praktika is lehet éppen annyira normaszzerű, ha úgy értelmezzük, mint bizonyos szükségletek kielégítésének eszközét. Így a bába (esetünkben Szabó Erzsébet) a szülések/születések levezetésénél, a terhesek gondozásánál, vagyis a társadalmi szaporulat biztosításánál válik nélkülözhetetlenné; az öregasszony (Erdi Erzsébet – Géciné) pedig a terhesség-megszakítási kérelmek kielégítésénél, a szaporulat szabályozásánál nélkülözhetetlen személy.

Megjegyzés: Adatközlőimnek csupán a keresztnévét tartottam fontosnak és az életkort a mentalitásvizsgálat szempontjából. Velük kapcsolatban más adattal nem szolgállok, ugyanis ezt a többletet nem tartom fontosnak a téma feldolgozása szempontjából.*

Irodalom

BALÁZS Lajos

1999 *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. Csíkszereda

DEÁKY Zita

1996 *A bába a magyarországi népi társadalomban*. Budapest

GÉMES Balázs

1987 *A népi születésszabályozás Magyarországon a XIX–XX. században*. Doc. Ethn. 12. Budapest

* A perekben szereplő, feltehetően ma élő személyek nevét betűjelzéssel közöltük. *A szerk. megj.*